

8. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page12>

9. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо удосконалення фінансування навчальних закладів, закладів охорони здоров'я та підтримки інформатизації музеїв, бібліотек, архівних установ, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, наукових установ): Проект Закону України № 3363 від 27.10.2015 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56882

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури, театрів, бібліотек, музеїв): Проект Закону України № 2669-1 від 24.04.2015 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54932

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури: Закон України від 28.01.2016 р. № 955-VIII [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/955-19/paran11#n11>

** Мищак Іван Миколайович – доктор історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач науково-організаційного відділу Інституту законодавства Верховної Ради України.*

Стаття надійшла до редакції 10.02.2017 р.

УДК 342.565 : 347.97

Яна Нестор *

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню історичних аспектів становлення і розвитку конституційних принципів здійснення судочинства в Україні. У цьому контексті проаналізовано історико-правові джерела, що характеризують порядок здійснення судочинства у різні періоди історії держави та права України. Виділено основні етапи становлення і розвитку принципів здійснення судочинства в Україні.

Ключові слова: конституційні принципи здійснення судочинства, юридичний процес, незалежність судової влади, гласність, змагальність, рівність, диспозитивність.

Нестор Я. В. Становление и развитие конституционных принципов осуществления судопроизводства в Украине.

Статья посвящена исследованию исторических аспектов становления и развития конституционных принципов осуществления судопроизводства в Украине. В этом контексте проанализированы историко-правовые источники, характеризующие порядок осуществления судопроизводства в разные периоды истории государства и права Украины. Выделены основные этапы становления и развития принципов осуществления судопроизводства в Украине.

Ключевые слова: конституционные принципы осуществления судопроизводства, юридический процесс, независимость судебной власти, гласность, состязательность, равенство, диспозитивность.

Nestor Ya. V. Formation and development of the judiciary constitutional principles in Ukraine.

The article investigates the historical aspects of the formation and development of the constitutional principles of judiciary execution in Ukraine. In this context author analyzes the

historical legal sources, which characterizes the process of judicature execution in different periods of Ukrainian history of state and law. The main stages of the formation and development of the constitutional principles of judicature execution in Ukraine are highlighted.

Keywords: constitutional principles of judicature execution, legal process, independence of the judiciary, publicity, competition, equality, disposition.

Історичні передумови розвитку і становлення принципів здійснення судочинства пройшли довгий і складний шлях. Генезис становлення і розвитку принципів здійснення судочинства вбачається надзвичайно актуальним і має досліджуватися у нерозривному поєднанні аналізу розвитку відповідного матеріального та процесуального законодавства.

Метою даної статті є дослідження історичних аспектів становлення і розвитку конституційних принципів здійснення судочинства в Україні.

До сьогодні процес історичного розвитку становлення системи принципів здійснення судочинства в Україні у комплексному вигляді не був у повній мірі досліджений. Однак, існують окремі роботи з історичних аспектів проблематики принципів судочинства, правосуддя чи судової влади, що стосуються окремих періодів держави і права України, серед них особливо відзначимо книгу професора Ярослава Падоха «Суди і судовий процес старої України» (1990), яка містить нарис історії українського судового процесу від часів Княжої доби Київської Русі до Гетьманщини [1]. Серед представників сучасної юридичної науки тематику принципів судочинства чи правосуддя, зокрема, історичні їх аспекти, досліджували В. В. Городовенко, В. О. Гринюк, Т. В. Дрягіна, М. Р. Гумба, О. М. Мироненко, С. В. Нечипорук, Ю. С. Шемшученко, Н. М. Шульгач та інші вчені.

У правових джерелах різних народів з давніх-давен виявлялися тенденції до утвердження істинних начал правосуддя, заснованих на принципах справедливості, милосердя і рівності [2, с. 20].

Взагалі становлення системи судоустрою і судочинства на українських землях бере початок ще з Київської Русі. Першим писаним джерелом вітчизняного права була «Руська Правда», укладена на початку XI століття (найчастіше датується 1016 роком), та відома у трьох редакціях: Короткій, Просторовій (Розширеній) і Скороченій. До «Руської Правди» діяло звичаєве право. Суд як суб'єкт юридичного процесу у Київській Русі не був відокремлений від адміністрації. Судові функції здійснював, перш за все, сам Великий Київський Князь, існував також церковний суд. Серед засад судочинства, яке ще чітко не поділялося на кримінальне та цивільне, слід виокремити прагнення суду до «правди». «Судити вправду» означало прагнення до істини, справедливості та чесності при здійсненні судочинства (правосуддя).

За «Руською Правдою» судовий процес носив змагальний і диспозитивний характер, розгляд справи розпочинався з ініціативи позивача, сторони володіли можливістю розпоряджатися матеріально-правовими вимогами, дійти між собою примирення, відповідач фактично міг відповісти позовом на позов тощо. Сторони процесу були рівноправними.

На західноукраїнських землях, що у XIV – XVIII століттях перебували під владою Великого князівства Литовського та Польщі, а після їх об'єднання в 1569 році – під владою Речі Посполитої, судоустрій і судочинство визначалося положеннями Литовських Статутів 1529, 1566, 1588 рр.

Судовий процес цього часу спирався на засади легальності, був безпосереднім і усним. Незважаючи на доволі значну строгість матеріального кримінального права, кримінальний процес виявляв помітні ознаки гуманності. Існувало апеляційне оскарження судових рішень. До застарілих засад судочинства відносилися невідокремленість норм процесуального права від норм матеріального права, нерозмежованість цивільного процесу від кримінального процесу, а також формалізм судового розгляду [1, с. 47–71].

Із виникненням і розвитком козацької організації за порогами Дніпра у формі Запорозької Січі виникла судова система Січі, що складалася з курінних судів, суду військового судді, суду кошового отамана і Січової Ради [3, с. 104]. Судочинство доби Гетьманщини (1648–1783 рр.), характеризувалося поєднанням судової та адміністративної

влади в особі кошового отамана. Сотник чи полковник були як начальниками адміністрації відповідних округів (полків, сотень тощо), так і очолювали суд тієї ж території [4, с. 4, 9, 16]. Незважаючи на збереження в основному диспозитивності сторін, суд вже був у великій мірі диспонентом процесуальних дій і чимало дій започатковував самостійно *ex officio* (на офіційних засадах) [1, с. 73].

Великою подією у становленні вітчизняної правової системи була розробка «Прав, за якими судиться малоросійський народ» у 1743 році, які встановлювали принцип «Ніхто не може бути суддею у власній справі», відповідно до якого сотник не міг судитися в сотенному суді, полковник – у полковому, тому що вони керували ними й уособлювали судову владу певної адміністративної одиниці. Кримінальний процес того часу був змагальним за своєю формою, оскільки у ньому брали участь сторона обвинувачення і сторона захисту, котрі мали повну свободу для збирання і подання суду доказів. Обвинувачем міг виступати кожен, хто вказав на особу як підозрювану у вчиненні злочину, а також заявив своє бажання переслідувати її [5, с. 44–45].

20 листопада 1864 року в Російській імперії проведено масштабну судову реформу, опубліковані нові Судові статuti: «Заснування судових установ», «Статут карного судочинства», «Статут цивільного судочинства», «Статут про покарання, що накладаються мировими суддями» [6, с. 891–892]. Вказаними Судовими статутами узаконювалися нові принципи судоустрою і судочинства, серед яких: формальна незмінюваність суддів, незалежність суду від адміністрації, гласність і публічність засідань суду, змагальний процес, інститути адвокатури (присяжні та приватні повірені), нотаріату, присяжних засідателів, виборність мирових суддів.

На західних українських землях наприкінці XIX – початку XX століття застосовувався Австрійський Кодекс цивільного судочинства (Австрійський цивільний процесуальний кодекс) 1895 року, зміст якого передбачав такі принципи здійснення судочинства як змагальність, публічність, можливість оскарження судових рішень тощо [7].

Наступним історичним періодом у розвитку конституційних принципів здійснення судочинства на українських землях стала радянська доба. За української державності 1917–1918 рр. судочинство здійснювалося згідно з актами законодавства попередніх режимів. Однак відповідні нормативно-правові акти діяли з урахуванням нових політичних умов і особливостей державного устрою. Починаючи з березня 1917 року і до квітня 1918 року, коли на більшій частині території України влада була підконтрольною Центральній Раді, робилися спроби реформувати судочинство на основі принципів, притаманних кращим європейським традиціям [5, с. 51]. 29 квітня 1918 року Центральна Рада прийняла Конституцію України – «Статут про державний устрій, права і вільності УНР» [8, с. 73–79]. У Розділі VI «Суд Української Народної Республіки» до принципів судової влади Конституція відносила: принцип незалежності суду, який прямо забороняв втручання в діяльність суду з боку будь-яких органів державної влади; принцип гласності та публічності; принцип виключності судової влади; принцип обов'язковості судових рішень; принцип рівності всіх перед судом та законом. Безперечно, положення Конституції УНР щодо судової влади, зокрема, принципів здійснення судочинства стали значним досягненням вітчизняної правової думки.

Вважаємо, що крім тих конституційно-правових актів, які набули юридичної сили, необхідно звернути увагу й на ряд важливих документів, що так і залишилися лише проектами. Безумовний інтерес для науки конституційного права являє собою проект урядової комісії з вироблення Конституції Української Держави, у розділі восьмому якого «Суд» (статті 136–143) містився доволі розгорнутий виклад основних конституційно-правових принципів організації та функціонування судової влади. Серед них було закріплено принцип підпорядкування суду лише закону (містив в собі одразу три важливі складові конституційні елементи: заборона для будь-яких органів державної влади втручатися в процес відправлення правосуддя; заборона суду переглядати або приймати закони; право суду визначати рівень відповідності тих чи інших нормативно-правових актів, які приймаються органами державної влади, чинному законодавству), принцип публічності та

гласності судового розгляду, принцип незалежності судової влади та суддів при виконанні ними своїх обов'язків, принцип обов'язковості судових рішень, принцип забезпечення права на оскарження судового рішення та принцип виключності судової влади [8, с. 146].

Після підписання 30 грудня 1922 року Договору про утворення СРСР приймається Конституція СРСР 1924 року. На відміну від Конституції 1924 року, Конституція СРСР 1936 року, а також прийнята на її основі Конституція УРСР 1937 року встановили такі конституційно-правові принципи здійснення судочинства, як розгляд справ за участю народних засідателів; мова судочинства; відкритий розгляд справ; незалежність суддів [9].

Серед науковців, які досліджували принципи здійснення судочинства в цей час, слід виділити С. М. Абрамова, А. Ф. Клеймана, В. А. Краснокутського, К. С. Юдельсона.

Відповідно до Конституції СРСР 1977 року (глава 20) проголошувалися такі основи правосуддя, як: здійснення правосуддя тільки судом; виборність суддів і народних засідателів, їх відповідальність і підзвітність перед виборцями; судовий нагляд; колегіальність і рівноправність суддів; незалежність суддів і підкорення їх тільки закону; рівність громадян перед законом і судом; відкритий розгляд справ; право обвинуваченого на захист; національна мова судочинства; тільки за вироком суду та відповідно до закону особа може бути визнана винною, а також піддана кримінальному покаранню; організація юридичної допомоги громадянам і організаціям; участь у судочинстві з цивільних і кримінальних справ представників громадських організацій і трудових колективів [10, с. 55–57]. Такі ж принципи були проголошені у Конституції (Основному Законі) УРСР від 20 квітня 1978 року [11].

Процес розробки нових конституційних основ розвитку судової влади в Україні було розпочато у 1990 році разом із прийняттям Декларації про державний суверенітет України. 19 червня того ж року Верховною Радою УРСР було схвалено концепцію нової Конституції України. Саме ця концепція стала тим першим кроком, що розпочав конституційний процес України новітньої доби [12, с. 43].

Пізніше положення концепції набули свого відображення в проекті Конституції України в редакції від 1 липня 1992 року, який було винесено на всенародне обговорення. У статтях глави 21 «Судова влада» містився ґрунтовний перелік принципів організації та функціонування судової влади. Зокрема, пропонувалося серед основних принципів судової влади закріпити: принцип виключності; принцип незалежності судової влади, принцип підпорядкування суду лише закону; принцип несумісності; принцип гласності судового розгляду; принцип змагальності та рівності всіх перед законом; принцип вмотивованості, неупередженості та об'єктивності судових рішень; принцип забезпечення права на оскарження судового рішення у відповідних судових інстанціях; принцип обов'язковості рішень органів судової влади [13]. У проектах Конституції України в редакції від 27 травня 1993 року та в редакції від 26 жовтня 1993 року фактично знайшли своє відображення всі ті принципи, які було закріплено в проекті від 1 липня 1992 року, а окремі з них набули більш чіткого визначення та деталізації.

Практично на всіх без винятку етапах конституційного процесу в Україні поставала проблема конституційно-правового визначення та забезпечення принципів здійснення судочинства як необхідної умови формування правової держави.

Свого подальшого розвитку процес конституційно-правового визначення принципів здійснення судочинства набув у Конституційному Договорі між Президентом України та Верховною Радою України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» від 8 червня 1995 року. Зокрема, у розділі п'ятому Договору (статті 36, 37, 39 та 40) закріплювалися: принцип виключності судової влади, принцип її незалежності та гарантії цієї незалежності, принцип підпорядкування судової влади тільки закону, принцип рівності всіх перед законом [14].

Найважливішим кроком у державотворенні було прийняття 28 червня 1996 року Конституції України, яка створила фундаментальну правову базу, покликану забезпечити подальший розвиток судово-правової реформи в Україні. Конституція у статті 129

встановила, що Основними засадами судочинства є: законність; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення доведеності вини; змагальність сторін та свобода у наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; підтримання державного обвинувачення у суді прокурором; забезпечення обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом; обов'язковість рішень суду. Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства в судах окремих судових юрисдикцій [15].

Необхідні заходи стосовно вдосконалення організації та діяльності органів судової влади були реалізовані вже після прийняття Конституції України. Зокрема, виняткову роль у становленні сучасного вітчизняного судоустрою і судочинства відіграло прийняття Закону України «Про судоустрій України» від 07 лютого 2002 року № 3018-III, згідно із Главою 2 якого засадами здійснення правосуддя в Україні встановлювалися: здійснення правосуддя виключно судами; право на судовий захист; рівність перед законом і судом; правова допомога при вирішенні справ у судах; гласність судового процесу; мова судочинства; обов'язковість судових рішень; право на оскарження судового рішення; колегіальний та одноособовий розгляд справ; самостійність судів і незалежність суддів; недоторканність суддів; незмінюваність суддів; суддівське самоврядування [16].

07 липня 2010 року набув чинності Закон України № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якого принципи здійснення судочинства були передбачені у Розділі I «Засади організації судової влади» і до них відносилися: незалежність судів; право на справедливий суд; право на повноважний суд; рівність перед законом і судом; правова допомога при реалізації права на справедливий суд; гласність і відкритість судового процесу; мова судочинства і діловодства в судах; обов'язковість судових рішень; право на оскарження судового рішення [17]. Очевидно, віднесення принципів здійснення судочинства до засад організації судової влади було не зовсім виправданим і вимагало окремого його закріплення на рівні структурної частини закону.

Вищевказаним Законом було змінено підхід до визначення принципів здійснення судочинства, розширено їх перелік, а також уточнено зміст деяких з них.

Відповідно до змін і доповнень до Конституції України 02 червня 2016 року було прийнято новий Закон України № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів». Серед змін – термін «правова допомога» при реалізації права на справедливий суд замінений терміном «професійна правнича допомога» при реалізації права на справедливий суд, а також право на оскарження судового рішення доповнено формулюванням «право на перегляд справи та оскарження судового рішення» [18].

Відзначимо, що основні засади відповідних галузей судочинства України окреслюють процесуальні кодекси, серед яких Кримінальний процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України та Кодекс адміністративного судочинства України.

Зокрема, чинний Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року передбачив такі принципи здійснення судочинства як рівність перед законом і судом; змагальність і гласність розгляду справ [19].

Чинний Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року до принципів здійснення судочинства відносить: здійснення правосуддя на засадах поваги до честі і гідності, рівності перед законом і судом; гласність та відкритість судового розгляду; мова цивільного судочинства; законодавство, відповідно до якого суд вирішує справи; змагальність сторін; диспозитивність цивільного судочинства; право на правову допомогу; забезпечення апеляційного і касаційного оскарження судових рішень; обов'язковість судових рішень [20].

06 липня 2005 року був прийнятий Кодекс адміністративного судочинства України, який визначає юрисдикцію, повноваження адміністративних судів щодо розгляду адміністративних справ, порядок звернення до адміністративних судів та порядок здійснення адміністративного судочинства. Стаття 7 Кодексу визначає такі принципи

адміністративного судочинства (принципи здійснення правосуддя в адміністративних судах), як: верховенство права; законність; рівність усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом; змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; гласність і відкритість адміністративного процесу; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень адміністративного суду, крім випадків, установлених цим Кодексом; обов'язковість судових рішень [21].

Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року, використовуючи у Главі 2 термін «засади кримінального провадження», серед них називає такі: верховенство права; законність; рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; забезпечення права на захист; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічність; диспозитивність; гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; розумні строки; мова, якою здійснюється кримінальне провадження [22].

Висновок. Дослідження історії виникнення принципів здійснення судочинства дає можливість зробити висновок, що вони розвивалася разом із власне судочинством (правосуддям) і пройшли тривалий період свого становлення. Формування в Україні судових органів, як і принципів здійснення судочинства в цілому, бере початок ще з Київської Русі.

Враховуючи вищевикладене, можна виділити такі основні етапи становлення і розвитку принципів здійснення судочинства в Україні:

- I етап – виникнення і правове закріплення окремих принципів здійснення судочинства у Київській Русі;
- II етап – юридична регламентація принципів здійснення судочинства на шляху до здобуття Україною незалежності;
- III етап – розвиток і диференціація принципів здійснення судочинства у сучасному юридичному процесі шляхом правового регулювання у Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів», а також кодексах процесуального права України.

Отже, конституційні принципи здійснення судочинства мають тривалу історію виникнення і розвитку, яка обчислюється століттями. Історико-правові документи очевидно свідчать про те, що принципи здійснення судочинства закріплювалися протягом всього періоду становлення і розвитку української державності та права.

Список використаних джерел:

1. Падох Я. Суди і судовий процес старої України / Ярослав Падох. – Нью-Йорк : Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Т. 209. – Історично-Філософічна Секція, Правнична Комісія. – Ч. 5, 1990. – 128 с.
2. Правосудие в современном мире: монография / Под ред. В. М. Лебедева, Т. Я. Хабриевой. – М. : Норма; Инфра-М, 2012. – 704 с.
3. Суд і судочинство на українських землях у XIV – XVI ст. / За заг. ред. П. П. Музиченка. – Одеса : Астро-принт, 2000. – 180 с.
4. Сиза Н. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини / Н. Сиза. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2000. – 120 с.
5. Гринюк В. О. Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Гринюк Володимир Олексійович. – К. : Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка, 2004. – С. 44–45.
6. Шандра В. С. Судова реформа 1864 / В. С. Шандра // Енциклопедія історії України: Т. 9: Прил. – С / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Інститут історії України. – К. : «Наукова думка», 2012. – С. 891–892.

7. Тур Н.А. Австрийский устав гражданского судопроизводства 1895 года в сопоставлении с нашим уставом / Н.А. Тур. – С.-Пб.: Тип. Правительствующего Сената, 1896. – 242 с.

8. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. – К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. – 272 с.

9. Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик. – М.: Идательство ЦИК, 1937. – 306 с.

10. Конституция (основной закон) Союза Советских Социалистических Республик. – М.: Идательство политической литературы, 1978. – 62 с.

11. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 20 квітня 1978 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19780420>

12. Дрягіна Т.Б. Конституційні принципи організації і функціонування судової влади в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Дрягіна Тетяна Борисівна. – Острів: Національний університет «Острозька академія», 2011. – 206 с.

13. Про проект нової Конституції України: Постанова Верховної Ради України від 01 липня 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2525-12>

14. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 18. – Ст. 133.

15. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

16. Про судоустрій України: Закон України від 07 лютого 2002 року № 3018-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 27–28. – Ст. 180.

17. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07 липня 2010 року № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>

18. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>

19. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 року № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56; Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 36. – Ст. 188.

20. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – Ст. 1088.

21. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року № 2747-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

22. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

**Нестор Яна Володимирівна – здобувач кафедри конституційного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.*

Стаття надійшла до редакції 06.02.2017 р.